

سیری در

زندگی علمی آیت‌الله معرفت

عبدالکریم بهجت پور

معاونت امور مالی مدارس حوزه

مقدمه

بهترین تحیات و اکرام و ادعیه و اعظام، بر علمای راستین و دانشمندان استوار و متین امت اسلام و مذهب تشیع باد که ربانی متعلمان سیل نجات بودند و مردم را به آستان توحید و ولایت دلالت نمودند.

علمای اسلام حجت‌های الهیه در روی زمین‌اند، آنان آیات الهیه و بینات ربّانیه را از اندراس و کهنگی و بطلان مصون داشتند و معارف آسمانی و شریعت اسلامی را حفظ کرده و در دل امثال خود کاشتند.

مولای متقیان علی (ع) در وصف این گروه می‌فرماید:

هجم بهم العلم علی حقیقة البصیرة و باشروا روح الیقین و استلانوا ما استوعره
المترفون و انسوا بما استوحش منه الجاهلون و صحبوا الدنیا بابدان ارواحها
معلّقة بالملاء الأعلى، اولئک خلفاء اللّٰه فی ارضه و الدعاة الی دینه. آه، آه،
شوقاً الی رؤیتهم^۱

امواج علم بر اساس حقیقت ادراک و بصیرت بر آنها هجوم برد و به یک باره آنان را احاطه کرد و جوهره ایمان و یقین را به جان و دل خود مس‌کردند، و آنچه را خوشگذران‌ها سخت و ناهموار داشتند، نرم و ملایم و هنجار انگاشتند و به آنچه جاهلان از آن در وحشت و ترس بودند، انس گرفتند؛ فقط با بدن خاکی خود، هم‌نشین اهل دنیا شدند؛

با روح‌هایی که به بلندترین قله از عالم ملکوت آویخته بود. ایشان در روی زمین جانشینان خدا و داعیان بشر به سوی دین خدای اند. آه، آه! چقدر اشتیاق زیارت و دیدارشان را دارم.

یکی از مصادیق این کلام نورانی شیخنا الاستاذ، حضرت آیت‌الله حاج محمد هادی معرفت - دام عزه الوارف - می‌باشند، هم او که در سن ۷۴ سالگی با نشاطی زائد الوصف و با عنایات ربانی به امر تدریس، تحقیق و فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی اشتغال دارد. و خود را برای دفاع از فرهنگ اسلامی و شیعی فارغ نموده و تمام همت خود را صرف تحقیق، تألیف و تدریس سطوح عالی‌ه فقه و اصول و علوم قرآنی داشته است. تلاش نگارنده بر آن است تا اجمالی از شرح زندگانی، حیات علمی، پژوهشی و گزارشی توصیفی تحلیلی از کتب آن استاد فرزانه و محقق برجسته را تقدیم خوانندگان محترم نماید. امیدوارم سایه معظم‌له بر حوزه‌های علمیه مستدام و جامعه علمی و فرهیختگان حوزه‌ها و دانشگاه‌ها سالیان متمادی از خرمن دانش و فضل وی بهره‌مند گردند.

مروری بر زندگی و تحصیلات استاد

پدر ایشان شیخ علی، فرزند میرزا محمد علی از نوادگان شیخ عبدالعالی میسی اصفهانی بود که به اتفاق والدین و دیگر اعضای خانواده در سال ۱۲۹۰ هـ. ش از سده اصفهان به کربلای معلی مهاجرت کرد. شیخ علی دانشمند و خطیبی توانا و مورد احترام مردم کربلا بود که پدرانیش تا سه قرن همگی از سلسله جلیله روحانیت بودند. مادر استاد «سید زهرا» دختر سید هاشم تاجر رشتی و متوطن در کربلا بود. از آن پدر و این مادر متدین در سال ۱۳۰۹ هـ. ش در شهر کربلا فرزندی دیده به جهان گشود که نام وی را «محمد هادی» گذاشتند.

«محمد هادی» از سن پنج سالگی برای کسب سواد به مکتب خانه شیخ باقر اصفهانی فرستاده شد. آنگاه مقدمات علوم اسلامی را نزد پدر فرزانه خود و تنی چند از اساتید معروف نظیر حاج شیخ اکبر نائینی، سید سعید تنکابنی، شیخ محمد حسین مازندرانی، سید مرتضی قزوینی و سید محمد شیرازی فراگرفت.

مبادی فلسفه و دوره‌های فقه و اصول تا سطوح عالی‌ه را در کربلا و نزد پدر بزرگوار و برخی از اساتید بزرگ بهره گرفت و خوشه چین معارف الهیه شد.

اساتید این دوره از حیات علمی ایشان یا در عداد مراجع و یا شاگردان بنام برخی از بزرگان فقهی و اصولی حوزه های علمیه قلمداد می شدند: شیخ محمد کلباسی، شیخ محمد حسین مازندرانی، شیخ محمد خطیب - از علمای بزرگ و مراجع حوزه - سید حسن آغامیر قزوینی - از شاگردان مرحوم آخوند خراسانی و علمای صاحب نظر حوزه - شیخ محمد رضا جرقویی اصفهانی - از علمای بزرگ و جامع معقول و منقول و از شاگردان با واسطه مرحوم شیخ هادی تهرانی - شیخ محمد مهدی کابلی.

البته شیخ یوسف بیارجمندی خراسانی از شاگردان بزرگ مرحوم نائینی در فقه و اصول و ادیب نیشابوری در فن فصاحت و علوم بلاغی در شکل گیری شخصیت علمی استاد معرفت - مدظله العالی - نقش برجسته ای داشت تا آنجا که کتاب های مطول، فصول، رسائل و مکاسب و یک دوره خارج اصول و مقدمات زیادی از خارج فقه را نزد وی شاگردی نمودند.

هجرت به نجف اشرف

استاد معرفت در آغاز سال ۱۳۴۰ هـ. ش و پس از فوت پدر بزرگوارشان - رحمه الله علیه - به منظور تکمیل تحصیلات و رفعت هر چه بیشتر بنای دانش خویش همراه با خانواده به نجف اشرف مهاجرت کردند.

در این سالها نجف اشرف منزلگاه اساتید فرهیخته و آیات عظامی همچون سید محسن حکیم، سید ابوالقاسم خویی، میرزا باقر زنجانی، شیخ حسین حلی، سید علی فانی اصفهانی و اخیراً حضرت امام خمینی - قدس سره - هم بود؛ استاد فرصت بهره گیری از این گلستان معرفت را قدر دانسته از هر گلی شهدی نوشید و مجمع فضائل خوبان شد.

معظم له هر یک از اساتید فوق الذکر را واجد امتیازی می دانند:

آقای حکیم در طرح و بررسی آرای فقها مهارت و دقت فراوانی داشت، وی به آرای فقهای سلف همان عنایت و دقت را روا می داشتند که به اقوال معصومین (ع).

آقای خویی در ضمن ساده گویی و قوت بیان و رسائی گفتار مطالب را عمیق و با استدلال قوی بیان می کرد. او در اندک مدتی حجم تناوری از مطالب را

به مخاطب انتقال می داد.

آقای زنجانی در شرح و بسط دادن مطالب و روشن ساختن ابعاد مسأله با بیانی شیوا و رسا و عمیق تبصر خاصی داشت.

آقای حلّی در طرح اقوال مختلف در هر مسأله و بررسی دلائل و جرح و تعدیل آنها مهارت به سزایی داشت و در مباحث فقهی نوآوری های فراوانی از خود به یادگار گذارد. وی شیوه خاصی در تدریس داشت: نظر خود را در اغلب موارد بیان نمی داشت بلکه لابه لای نظرات دیگران بدون شاخصه مطرح می کرد و هر گاه از ایشان درخواست می شد که رأی خود را بیان دارد، می فرمود: به صلاح شما نیست! زیرا هر چه باشد شاگرد به استاد خود یک نوع گرایش دارد که احیاناً ناخودآگاه نظر او را ارجح می داند در حالی که این گرایش گمراه کننده است و او را از آزاداندیشی، باز می دارد. به همین جهت ایشان در تربیت شاگردان ممتاز و آزاداندیش موفق بود.

آقای فانی، محققى ژرف نگر و توانمند بود و در تربیت علمی شاگرد سعی فراوان داشت؛ علاوه بر جلسات روزانه، روزهای پنجشنبه و جمعه به اتفاق آقای رضوانی - عضو فقهای شورای نگهبان - و آقای قدیری - مسئول پاسخ در دفتر استفتاءات حضرت امام و مقام معظم رهبری - از اول صبح تا ظهر خدمت ایشان حضور یافته و به گفت و گو و بحث پیرامون مسائل می پرداختیم. از این جلسات مایه های علمی فراوانی به دست آوردیم.

حضرت امام خمینی در طرح آرای بزرگان و گسترش در نقد و بررسی آن ویژگی خاصی داشت. ایشان بر این باور بود و شاگردان را نیز چنین تربیت کردند که قداست تنها مخصوص اقوال معصومان است، آری، اقوال بزرگان احترام دارد نه قداست. و تجلی احترام آنان به نقد و بررسی نظریاتشان است و نه پذیرش تبعیدی آنها.

حضرت امام خود با شایستگی لازم به این کار می پرداخت و از سؤال و جواب و نقض و ابرام شاگردان استقبال می کرد و در این راه شاگردانی نقاد و روشنگر تربیت کرد.

حضرت استاد، علاوه بر استفاده از اساتید یاد شده، بخشی از اوقات خویش را به

فراگیری فلسفه و حکمت متعالیه نزد فاضل ارجمند حضرت آیت الله رضوانی گذراندند.

هجرت به قم

سال ۱۳۵۱ ش حکمت الهی اقتضا کرد تا عدو سبب خیر شود و استاد از عراق به ایران مهاجرت نماید حکومت بعث عراق دستور بازگرداندن ایرانیان مهاجر را از عراق صادر کرد و استاد فرزانه حاج شیخ محمد هادی معرفت با کوله باری از فضل و دانش به اتفاق خانواده رهسپار ایران و ساکن قم شد.

این فاضل جوان در بهار ۴۲ سالگی، فرصت حضور در درس اصول میرزا هاشم آملی - رحمة الله علیه - را که از شاگردان مبرز آغاضیاء عراقی بود، غنیمت شمرد و از خرمن دانش آن پیر فرزانه خوشه های معرفت چید.

و به این ترتیب شخصیت علمی محقق فرهیخته، استاد معرفت شکل گرفت و دوران طولانی بهره گیری علمی از اساتید برجسته و ممتاز حوزه های علمیه کربلا، نجف اشرف و قم، از او مجتهدی مسلط بر مبانی فقهی، اصولی ساخت که روح دانش اندوزی را با جدیت، تلاش، نوآوری، شجاعت در ابراز عقیده، توجه به آرای سلف در کنار نقد و بررسی آنها، نخبه گویی و حذف زوائد و تأمل در مسائل مهم، همراه کرد و با این سرمایه عظیم در سه حوزه تدریس، پژوهش و تألیف و به خصوص ورود به عرصه های نو و راه های طی نشده دست به کار شد.

استاد معرفت در کرسی تدریس، تحقیق و تألیف

حضرت آیت الله معرفت از آغازین سال های تحصیل علوم اسلامی به امر تدریس و تحقیق پرداختند. علوم ادبی و علمی را متناسب با میزان رشد علمی تدریس کردند و در هفته یکبار برای جوانان کربلا، جلسات پر شور علمی اسلامی برپا کردند.

در عنفوان جوانی و همزمان با تحصیل دروس فقه و اصول، با همکاری جمعی از فضلاء مشهور کربلا از جمله سید محمد شیرازی، سید عبدالرضا شهرستانی، سید محمد علی بحرانی، شیخ محمد باقر بهبودی و... دست به تأسیس و نشر ماهنامه ای با نام «اجوبة المسائل الدینیة» زدند.

این گروه در اطلاعیه ای آمادگی خود را برای پاسخ گویی به سؤال های دینی مردم اعلام کردند و در مدت سالیان متمادی با جدیت تمام به پاسخ سؤال های رسیده،

پرداختند. این ماهنامه با استقبال فراوان مردم از جمله دانشگاه‌های عراق و حتی خارج از کشور روبرو شد. و حاصل پاسخ‌ها که گاه در شکل مقالات علمی - تحقیقی تحریر می‌شد بعضاً صورت مستقل چاپ و منتشر گردید.

از جمله مقاله‌های استاد معرفت که به زبان عربی تألیف و برخی از آنها به فارسی ترجمه و منتشر شد، می‌توان به این موارد اشاره کرد: «حقوق زن در اسلام»، «ترجمه قرآن، امکان، ضرورت»، «دو فرقه شیخیه، اسکویی، کریمخانی»، «اهمیت نماز و تاثیر آن در صیانت فردی و اجتماعی».

استاد معرفت در نجف اشرف بخش عمده‌ای از وقت خود را مصروف تدریس و تحقیق نمودند؛ صبحها علاوه بر تحصیل، به تدریس می‌پرداختند و عصرها را به امر تحقیق و تدوین اختصاص دادند.

در این زمان بود که با گروهی از فضیلاي مشهور نجف اشرف از جمله «سیدجمال خوئی - فرزند برومند آیت الله العظمی خوئی - سید محمد نوری، سید عبدالعزیز طباطبائی، شیخ محمد رضا جعفری اشکوری، دکتر محمد صادقی و در سال‌های اخیر استاد عمید زنجانی جلسات هفتگی تشکیل و پیرامون مباحث و موضوعات مختلف به بحث و تحقیق همت گماردند.

هر یک از این فضیلا رشته‌ای از علوم اسلامی را موضوع تحقیق خود قرار دادند. در اینجا بود که حضرت استاد معرفت پژوهش‌های خود را در رشته «علوم قرآنی» پایه‌گذاری کردند.

وی علاوه بر نوشتن مقالات و نشر در مجلات از جمله ماهنامه «اجوبة المسائل الدینیة» که تا آن زمان منتشر می‌شد به تألیف کتب عقیدتی، فقهی، قرآنی روی آوردند که از جمله می‌توان به کتاب «تناسخ ارواح» و «تمهید القواعد» و «التمهید» و... اشاره کرد. انگیزه حضرت استاد در رو آوردن به پژوهش‌های قرآنی را از قلم معظم له استفاده می‌کنیم:

هنگام مراجعه و مطالعه برای آمادگی تدریس تفسیر به حقیقت تلخی برخوردار کردم و آن، فقدان بحث زنده پیرامون مسائل قرآنی، در کتابخانه‌های فعلی تشیع بود.

این برخورد تلخ از آنجا بود که برای تهیه مقاله‌ای پیرامون مسأله «ترجمه قرآن»،

به کتابخانه تخصصی قرآن مراجعه می کردم و در این زمینه کتاب های زیادی که برخی در دو مجلد و نیز رساله ها و مقالات بسیاری از مصر و غیره در اختیار بود که دانشمندان معاصر آن دیار نوشته بودند، ولی در حوزه نجف جز یک برگ اعلامیه حضرت آیت الله شیخ محمد حسین کاشف الغطاء چیز دیگری نیافتم.

این امر بر من گران آمد و مرا بر آن داشت که در زمینه مسائل قرآنی به طور گسترده، دیدگاه های دانشمندان گذشته و حال مکتب را روشن و عرضه کنم، نتیجه آن تلاش پیگیر هفت مجلد «التمهید» و دو مجلد «التفسیر والمفسرون» گردید. در نوشته اخیر تکمیل «مافات» نوشته «محمد حسین ذهبی» مصری را انجام دادم که به ناحق جایگاه تشیع را در حیطه قرآنی نادیده گرفته بودم.

با هجرت استاد معرفت به قم فعالیت های تدریسی، تحقیقی و تألیفی ایشان گسترش یافت. وی عمده وقت خود را به تدریس رسائل، مکاسب، کفایه و سپس خارج فقه و اصول اختصاص داد و از جمله در مدرسه عالی حقانی و به دعوت شهید قدوسی مدیر محترم مدرسه، به تدریس مسائل قرآنی و به ویژه علوم قرآن پرداختند. محصول تلاش استاد در سنگر تدریس تربیت صدها شاگرد در موضوعات فقهی، اصولی و قرآنی است و سپس برای جمعی از طلاب جوان و با علاقه، مباحث علوم قرآنی را در مؤسسه آموزشی-تحقیقاتی معارف اسلامی امام رضا(ع) تدریس می کردند. این محقق برجسته به دنبال سکونت در قم، تحقیقات انجام شده در نجف اشرف را به طور گسترده مورد بازبینی و تعمیق و توسعه قرار داد؛ جزوات «التمهید» یکی پس از دیگری به زیور طبع آراسته شد و به دنبال پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی چاپ «التمهید» که به سه جلد رسیده بود، به همت انتشارات جامعه مدرسین تجدید چاپ و مابقی مجلدات آن تا شش مجلد انتشار یافت.

تجدید چاپ کتاب تفسیر و مفسران در دو جلد و ترجمه آن به زبان فارسی، جلوه ای دیگر از مراحل کمال تحقیق و پژوهش استاد می باشد.

ایشان با توجه به مهم ترین سؤال ها یا شبه های مخالف با کرامت قرآن و یا مذهب تشیع دست به کار تألیف شدند، از جمله کتاب «صیانه القرآن من التحریف» را در دفاع از حریم قرآن و حراست از کرامت آن نوشتند. «احسان الهی ظهیر»، نویسنده

متعصب پاکستانی، شیعیان را متهم ساخت که قائل به تحریف قرآن می‌باشند؛ استاد مجاهد و پاسدار ارزش‌های اسلامی در مدت شش ماه کتاب «صیانه القرآن...» را در جواب وی به رشته تحریر در آورد و در تاریخ ۶۶/۸/۲ ش، به چاپ رساند.

حضرت استاد در پاسخ شبهات وارده بر قرآن که به طور عمده از سوی شرق‌شناسان و برخی روشنفکران دنیای عرب و ایران مطرح می‌شد دست به تألیف کتاب «شبهات وردود» زدند که در سال ۱۳۸۲ به زیور طبع آراسته شد.

این حدیث‌شناس، مفسر و فقیه مکتب اهل بیت (ع) که معتقد به ضرورت استفاده از تراث سلف و نگران کوتاهی در نقادی روایات تفسیری هستند، از سال ۱۳۷۹ ش محصول تجارب ارزنده خود را به خدمت تألیف تفسیری جامع از آثار گذشتگان در آورد و به جمع‌آوری و تنسیق روایات تفسیری فریقین پرداخت. ایشان در این کار گروهی که با مساعدت دو گروه ده نفره از شاگردان و نخبگان حوزوی و تربیت‌یافتگان مدرسه قرآنی صورت گرفته است، روایات تفسیری را که جملگی به صورت خام در کتاب‌ها عرضه شده، به محک نقد و بررسی گذاشته و برای جدا سازی سلیم و سقیم این روایات و قیمت‌گذاری و تعیین ارزش هر یک از آنها اهتمام نموده‌اند. تاکنون یک مجلد از این اثر ارزنده با نام «التفسیر الاثری الجامع» به زیور طبع آراسته شده است.

به میمنت انقلاب شکوهمند اسلامی ایران و توجه ویژه‌ای که به گسترش علوم اسلامی و به خصوص علوم قرآنی در حوزه‌ها و دانشگاه‌ها صورت گرفت و از طرف دیگر به دلیل عمق و گسترده‌گی مباحث قرآنی این استاد فرزانه، کتب علوم قرآنی تألیف شده‌ایشان به طور رسمی به عنوان منبع درسی، عمومی و تخصصی حوزه‌ها و رشته‌های مختلف علوم قرآنی و حدیثی دانشگاه‌ها قرار گرفت.

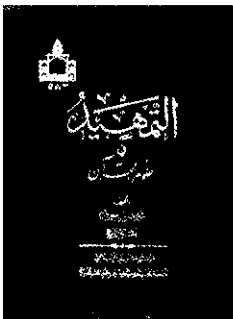
هم اکنون گروه زیادی از تربیت‌یافتگان این استاد نخبه‌پرور، در حوزه‌های فقهی، اصولی و به خصوص علوم قرآنی مشغول امر تدریس، تحقیق و تألیف هستند. بسیاری از پژوهش‌های قرآنی در یکی دو دهه اخیر متأثر از نظریات این محقق فرید می‌باشد. در عمده پایان‌نامه‌ها و کتب تألیف شده در علوم قرآنی، آثار استاد معرفت یکی از منابع معتبر و مورد استفاده و مراجعه شناخته شده است.

لازم به ذکر است که تحقیقات استاد معرفت در مسائل قرآنی مانع ایشان از فعالیت‌های فقهی و اصولی نشد؛ معظم‌له در نجف و قم موفق به تألیف کتب و

رساله‌های متعددی در زمینه فقه و اصول شده‌اند از جمله: «تمهید القواعد»، «حدیث لاتعاد»، «ولایة الفقیه، ابعادها و حدودها»، «مالکیة الارض»، «مسائل فی القضاء». حضرت استاد در قالب شرح و تعلیق بر ابواب فقهی «جواهر الکلام» در حال تالیف نظرات فقهی نوین بر اساس اجتهاد پیشرفته قرون اخیر می‌باشند؛ این تالیف، محصول تدریس و تحقیقات معظم له در درس‌های خارج فقهی است و فعلاً ملخص فتاوی ایشان در کتاب «احکام شرعی» به زبان فارسی به زیور طبع آراسته شده است.

گزارش توصیفی تألیفات استاد و توضیح برخی نوآوری‌های ایشان علاوه بر مقالات فراوان استاد، تألیفات چاپ شده ایشان به بیش از بیست عنوان بالغ می‌شود که در اینجا به معرفی اهم آنها می‌پردازیم:

۱. التمهید فی علوم القرآن

ناشر: قم: چاپخانه مهر؛ سه جلد؛ ۱۳۹۶ ق، چاپ اول؛

چاپ دوم، انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین قم؛ شش جلد. ۱۴۱۱ ق.

جلد اول، ۳۵۸ ص؛ جلد دوم، ۴۱۴ ص؛ جلد سوم،

۴۶۵ ص؛ جلد چهارم، ۳۲۲ ص؛ جلد پنجم، ۷۳۰

ص؛ جلد ششم، ۴۱۳ ص، وزیری، عربی.

ملحقات: هر جلد دارای مجموعه فهرست‌های مختلفی از: آیات، احادیث، اعلام، اشعار، فرق و مذاهب، شهرها، اماکن، جمعیت‌ها و قبایل و موضوعات کتاب می‌باشد.

توصیف

این کتاب در موضوع علوم قرآن و در شش مجلد به رشته تحریر درآمده است. جلد اول علاوه بر مقدمه، شامل دو بخش و هر کدام دارای دو فصل می‌باشد. استاد بخش اول را با نام «الوحي و القرآن» به دو فصل پدیده وحی و نزول قرآن اختصاص

داده اند. ایشان در بخش دوم با نام «تاریخ القرآن» در ضمن دو فصل، به بررسی دوران جمع آوری قرآن و توحید مصاحف پرداخته اند.

جلد دوم کتاب نیز در دو بخش تنظیم شده و در آن موضوع «قرآات» و «نسخ» بررسی شده است.

جلد سوم این اثر ارزشمند به موضوع «محکم و متشابه» اختصاص یافته و آیات متشابه در این جلد بررسی و تأویل صحیح آنها از نگاه معظم له ذکر شده است.

در جلد چهارم بحث اعجاز قرآن مطرح شده و به مباحثی همچون واژه شناسی اعجاز، سه اعجاز قرآن، آراء و نظرات دانشمندان مسلمان در مورد اعجاز قرآن، نقد و بررسی قول به صرفه، اعتراف بزرگان ادبی اعراب مشرک معاصر پیامبر به عظمت بیانی قرآن، و مقایسه ای عالمانه میان برخی از زیباترین مکتوبات و اشعار عربی و قرآن پرداخته شده است.

حضرت استاد، در جلد پنجم التمهید و در تعقیب بحث اعجاز، به اعجاز بیانی قرآن می پردازند و عمده نظریات دانشمندان و مؤلفان جهان اسلام در موضوع اعجاز بیانی را همراه با ذکر شواهد قرآنی و توضیح تفصیلی عناصر مؤثر در اعجاز بیانی توضیح می دهند. استاد معرفت در بخش پایانی این مجلد از دو جهت (اجمالی و تفصیلی) فصاحت قرآن را بررسی و توضیحاتی ارزشمند در این زمینه بیان داشته اند.

استاد در جلد ششم التمهید، به اعجاز علمی و اعجاز تشریحی می پردازند. استاد معرفت در جلد اول و پس از بیان مقدمه مفیدی در مورد سیر تطور و تحولات رشته علوم قرآنی به اهمیت و ضرورت این علم و دواعی معظم له از پرداختن به این موضوع اشاره می کنند و پس از آن در بخش اول به بررسی پدیده وحی پرداخته اند. ایشان «وحی» را القایی از بیرون همراه با خفا و سرعت دانسته و «وحی رسالی» را نوع چهارمی از انواع وحی می شمرند.

معظم له امکان اتصال انسان با عالم بالا را مربوط به بُعد روحی انسان ارزیابی کرده و به شبهات مطرح شده در این خصوص پاسخ دادند.

قسمت دیگری از این فصل به گونه های مختلف وحی رسالی اختصاص یافته و مؤلف محقق در دفاع از عدم شبهه و تردید پیامبر اکرم (ص) در تلقی وحی، به اسطوره «غرانیق» و «قصه ورقه بن نوفل» را مورد نقد قرار داده مردود می نماید.

استاد معرفت در مورد نزول قرآن و پس از ذکر مباحث مختلفی در مورد آغاز نزول وحی، به اولین و آخرین آیات و سوره‌های نازل شده به موضوع نزول قرآن در شب قدر اشاره و با ذکر پنج قول در مسأله اعلام می‌دارند که بهترین راه حل میان آیاتی که نزول قرآن را در شب قدر می‌داند و آیاتی که نزول آن را در طول ۲۰ سال می‌شمرد، آن است که آغاز نزول قرآن در شب قدر بود، و این آغاز سه سال پس از بعثت پیامبر اکرم (ص) و به دنبال پدیده فترت وحی اتفاق افتاده است. البته در طول سه سال مزبور آیاتی نازل شده لیکن عنوان قرآنی نداشته است.

ایشان در بحث مکی و مدنی اعتقاد دارند که علیرغم امکان وجود آیاتی از سوره‌های مکی در سوره‌های مدنی و بالعکس اما در واقع دلیلی متقن و معتبر بر این نوع از جابه‌جایی‌ها وجود ندارد.

به نظر حضرت استاد نظم موجود در مصاحف در زمان عثمان و هنگام توحید مصاحف در سال ۲۵ هجری قمری اتفاق افتاده است. ایشان بهترین جدول در ترتیب نزول سوره‌ها را جدول عبدالدین عباس دانسته که با جدول شاگردش جابر بن زید تکمیل می‌گردد.

حضرت آیت الله معرفت در بحث توحید مصاحف با بیان این معنا که توحید مصاحف عثمانی به طور عمده توسط یاران و علاقه‌مندان امیر المؤمنین علی (ع) شکل گرفته، نقش «ابی بن کعب» را در املاء مصاحف عثمانی برجسته دانسته و عمل توحید مصاحف را مورد توافق قاطبه صحابه و از جمله مولای متقیان (ع) می‌داند.

ایشان معتقدند لجنه توحید مصاحف از وظیفه مقابله نسخه‌های نوشته شده به خوبی بیرون نیامد و به همین جهت خطاهای املائی و بلکه تناقضات نوشتاری در این نسخه‌ها بروز کرد.

ایشان بر نقش پررنگ شیعه در مراحل تکمیلی کتابت مصاحف از جمله اعراب‌گذاری و نقطه‌گذاری حروف معجم آیات تاکید می‌نمایند.

در جلد دوم و بحث قراءات، موضوع تواتر قراءات هفت گانه را به پیامبر اکرم (ص) نفی می‌کنند و معتقدند عوامل اختلاف قراءات ریشه در وضعیت خط و نقص کتابت و اجتهاد قاریان داشته و هیچ قرآنی - به جز قراءت حفص از عاصم - نقل متواتر از پیامبر اکرم (ص) ندارد.

از نظر ایشان تنها قراءت صحیح و قابل اعتنا همین قراءت است، به این دلیل که عاصم نمایاننده سبک جمهور بوده است.

معظم‌له در مورد حدیث رسیده از پیامبر اکرم (ص) در خصوص نزول قرآن بر هفت حرف نیز اعتقاد دارند که مراد از «حرف»، همان «لهجه‌ها» می‌باشد و مراد از هفت نیز بیان کثرت است، پس با هر لهجه‌ای می‌توان قرآن را خواند. هر چند در صورت امکان سعی بر اصلاح لهجه به لهجه‌های عربی مشهور سزاوارتر است.

بخش دوم این جلد به موضوع ناسخ و منسوخ اختصاص دارد. استاد معرفت ضمن توضیح مفهوم این واژه و تفاوتش با تخصیص و توضیح این که این اصطلاح در آغاز شامل تقیید و تخصیص نیز می‌شد، به شروط پنج‌گانه نسخ و به آیات مورد ادعای قائلان نسخ اشاره و در مورد هر کدام به داوری می‌پردازند.

استاد معرفت در جلد سوم به موضوع محکم و مشابه در قرآن می‌پردازند، ایشان متشابه را به معنای «تماثل» و همانندی معانی یک واژه می‌دانند، به گونه‌ای که حق و باطل آنها مشتبه شود. و معتقدند تشابه امری نسبی نبوده و با وضعیت ویژه آیات ارتباط دارد به گونه‌ای که برخی از آیات نوعاً عامل بروز شبهه می‌شوند. و علت وجود تشابه در قرآن را ذکر معانی بلند و ماورای طبیعی در قالب الفاظ قابل فهم عرب جاهلی می‌دانند.

استاد معرفت در موضوع «تأویل» به بررسی نسبت این واژه با تفسیر پرداخته و نسبت آنها را عموم و خصوص مطلق ارزیابی می‌نمایند. ایشان معتقدند تأویل چهار معنا دارد که سه معنای آن از آیات استفاده می‌شود، اما معنای چهارم تأویل در بیانات معصومان (ع) آمده و آن عبارت از تطبیق و جری است.

سپس به ذکر آیات متشابه و تأویل صحیح هر کدام می‌پردازند.

استاد معرفت در جلد چهارم التمهید - که به فرزند شهیدشان «علی معرفت» هدیه نمودند، در مقدمه گوشه‌ای از زندگی نورانی آن شهید سعید را ذکر می‌نمایند. به بحث اعجاز پرداخته مفهوم اعجاز، مراحل تحدی، ابعاد اعجاز قرآنی و مباحث دیگری را ذکر و قول به «صرفه» را که در کلمات برخی از بزرگان آمده، نقد و ارزیابی می‌کنند؛ ایشان اعتقاد دارند قول به «صرفه» می‌تواند معنای صحیحی داشته باشد و مراد آن باشد که آنقدر این کتاب در ادب و فصاحت و دیگر ابعاد اعجاز برتری یافته که انسانها

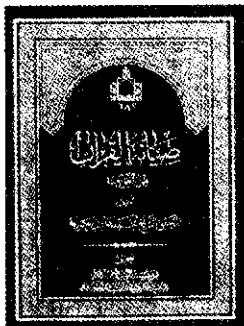
عاجز از هم آوردی با آن شده و منصرف از تلاش در این زمینه شده اند؛ و یا آن که اصولاً در طاقت انسان ها نیست که علومی را تحصیل کنند که بتوانند متنی نظیر قرآن بیاورند.

ایشان به مهم ترین جملات و اشعار عرب اشاره و میان برخی از آنها با آیات قرآن مقایسه کرده و برتری های غیر قابل انکار آیات را بر هر یک از آنها متذکر می شوند. در جلد پنجم به بیان ابعاد اعجاز بیانی در حوزه نظم و چینش عجیب قرآن پرداخته و همگام با برخی از اصحاب فنون بلاغی و قراءات، بر آهنگ درونی کلمات و آیات قرآنی و نیز تصویر سازی های زنده قرآن به عنوان جلوه هایی از اعجاز بیانی قرآن تأکید می نمایند.

در جلد ششم التمهید به موضوع «اعجاز علمی» و اعجاز تشریحی قرآن پرداخته اند. معظم له معتقدند: ادعای اشمال قرآن بر همه علوم، بی دلیل و افراطی است. قرآن به دلیل آن که از ناحیه خدایی که اسرار آسمان ها و زمین را می داند، نازل شده، به مناسبت، اشاراتی به اسرار طبیعت و هستی کرده است. این اشارات برای اشخاصی که جوایای حقیقت باشند ثابت می کند که این کتاب محصول فکر پیامبر اکرم (ص) و حتی گروهی از همفکران او نیست.

وی آن گاه به جلوه هایی از اسرار طبیعت در آیات قرآن اشاره می کند. و در بخش اعجاز تشریحی به مقایسه ای محققانه میان عقیده اسطوره ای یونان و تورات و قوانین روم از یک طرف و محتوای تشریحی قرآن می پردازد و عظمت های غیر قابل انکار قرآن را در حوزه تشریح مشخص می نماید.

۲. صیانة القرآن من التحريف

ناشر: موسسه انتشارات اسلامي وابسته به جامعه
مدرسین قم
چاپ اول: ۱۴۱۳ هـ. ق، ۱۳۷۲ ش، جلد،
۳۲۱ ص، وزیری، عربی.
ملحقات: فهرست‌ها شامل فهرست آیات قرآن،
مذاهب و فرق، مصادر و منابع کتاب راویان و اعلام، فهرست موضوعات.

توصیف

این کتاب در یک مقدمه و دوازده فصل تنظیم شده است. عناوین فصل‌ها از این قرار است: تحریف در لغت و اصطلاح، خلاصه دلائل ما بر باطل بودن شبهه تحریف قرآن، تصریحات بزرگان شیعه بر عدم تحریف پذیری قرآن، شهادت‌های گسترده به دور بودن علمای بزرگ شیعه از قول به تحریف، موضع ما در برابر گروه منقرض شده اخباری، تحریف در کتاب‌های عهدین، نگاهی گذرا و سریع بر تاریخ عهدین، مسأله شباهت گذشته و حاضر، تحریف قرآن نزد حشویه عامه، تحریف در دیدگاه گروه منقرض شده اخباری، گمانه‌های مؤلف کتاب «فصل الخطاب»، هزار حدیث و حدیث.

تحلیل

استاد معرفت در این اثر که نقش بسیار ارزنده‌ای در مباحث علوم قرآنی دارد، ضمن دفاع از سلامت قرآن به استناد ادله محکم قرآنی و روایی و با توجه به اجماع بزرگان علمی در امت اسلامی، موضع قائلان به تحریف در قرآن را مورد هجوم قرار داده‌اند. معظم‌له بر این باورند که با وجود آیات صریح، روایات قوی و متین و شهادت علمای بزرگ و استوانه‌های دین در میان امت اسلامی، جایی برای تردید در سلامت قرآن از تحریف - به زیاده و یا نقیصه - باقی نمی‌ماند.

ایشان با رد نظریه برخی از دانشمندان اهل سنت مبنی بر «نسخ التلاوه» و تأویل روایات ضعیف موجود در منابع روایی اهل سنت که مفاد آنها اشاره به حذف برخی سوره‌ها یا آیات قرآن دارد، راه حل مناسب را ابطال روایات مزبور و دست کشیدن از روایات مجعول دانسته‌اند.

عمده ترین بخش کتاب به توضیح باور شیعه مبنی بر سلامت قرآن و توضیح مستندات چنین عقیده ای اختصاص دارد؛ ایشان ادعای حذف برخی از آیات قرآن را قول برخی از اخباری های غیر برجسته در میان علمای شیعه دانسته و از حاجی نوری مؤلف کتاب «فصل الخطاب» و برخی اخباریان هم عقیده اش به شدت انتقاد می کنند. استاد معرفت با بیان مستندات حاجی نوری به رد آنها پرداخته و معتقدند این ادله یا گرفته شده از منابع و کتب غیر معتبر و یا راویان ضعیف و یا مجهول بوده است. حضرت استاد برخی مستندات حاجی نوری را گرچه صحیح ارزیابی می کنند اما مفاد آنها را شاهد تحریف نمی دانند.

استاد معرفت در این کتاب نظریه عدم تحریف لفظی تورات و انجیل را مطرح می کند؛ و بر این باورند که آنچه در مورد «تورات» اتفاق افتاده «ضیاع» و گم شدن است و اما حضرت عیسی (ع) اصولاً کتابی آسمانی به نام «انجیل» نداشته اند. بلکه صرفاً سیره نامه هایی از زندگی ایشان تحریر شده، که به نام «اناجیل» خوانده می شود؛ و پر واضح است که تحریف در این اناجیل، تحریف کتاب آسمانی نیست.

استاد با این بیان راه را بر تمسک حاجی نوری به حدیث رسیده از پیامبر اکرم (ص) مبنی بر تشابه امت اسلام با اهل کتاب می بندد و بیان می دارند: اصولاً تحریفی در کتب عهدین صورت نگرفته تا بر اساس تشابه مذکور در این روایت نبوی (ص) در قرآن نیز تحریفی صورت پذیرد.

از دیگر مطالب ممتاز کتاب «صیانة القرآن» باید به نقد مؤلف محقق از برخی کتب روایی و تفسیری نظیر احتجاج، تفسیر نعمانی، اسرار آل محمد (ص)، تفسیر علی بن ابراهیم قمی، تفسیر ابی الجارود، تفسیر عیاشی و تفسیر منسوب به امام حسن عسکری (ع) اشاره کرد؛ حضرت استاد بر این باورند که هر چند معارف ارزشمندی در این کتب وجود دارد اما این منابع از چنان اعتباری برخوردار نیستند که سخن بزرگی نظیر قول به تحریف در قرآن را به توان آنها مستند کرد؛ بنابراین با نقد کتاب شناسانه ای مفصل، در اعتبار این کتب خدشه وارد می سازند تا وجود برخی روایات گویای تحریف در آنها دستاویز قائلان به تحریف نگردد.

از کتاب «صیانة القرآن» دو ترجمه مجمل و مفصل به زبان فارسی منتشر شده است: ترجمه مجمل برگرفته از کتاب و مجموعه سخنرانی استاد معرفت در این موضوع است. اما ترجمه مفصل عیناً از کتاب «صیانة القرآن» صورت گرفته است. این ترجمه با نام

تحریف ناپذیری قرآن در سال ۱۳۷۹ ش، توسط حجة الاسلام و المسلمین آقای علی نصیری صورت پذیرفته و از سوی مؤسسه فرهنگی انتشاراتی التمهید و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها «سمت» در ۲۷۴ صفحه وزیری به چاپ رسیده است.

۳. شبهات و ردود حول القرآن

ناشر: قم: موسسه فرهنگی التمهید

سال نشر: ۱۴۲۳ ق، ۱۳۸۱ ش، ۲۰۰۲ م، ۱

جلد، ۶۰۰ ص، وزیری، عربی.

ملحقات: فهرست ها، شامل: فهرست آیات،

مصادر و موضوعات.

توصیف

این کتاب پس از مقدمه ای کوتاه در پنج بخش تنظیم شده است: آیا برای قرآن مصادری وجود دارد، قرآن و فرهنگ های معاصر نزول، توهم اختلاف و تناقض، آیا در قرآن مطالب مخالف علم، تاریخ یا ادبیات والا وجود دارد؛ قصه های قرآنی.

تحلیل

قرآن کریم، از همان آغاز نزول مواجه با شبهه افکنی معاندان و مکذبان شد که از سوی خدای متعال و رسول مکرم اسلام (ص) پاسخ های درخور و شایسته داده می شد. هم اکنون نیز این کتاب آسمانی در کنار ارادت اهل تحقیق و تقوا و ایمان، مورد طعن و مخالفت اشخاص و گروهها قرار گرفته و در موردش اقدام به طرح شبهات می شود. یکی از رسالت های بزرگ دانشمندان مسلمان، زدودن شبهات مطرح شده و دفاع از قدسیت و کرامت این کتاب مقدس می باشد.

استاد معرفت در کتاب «شبهات و ردود»، به معروف ترین شبهات در مورد قرآن پاسخ داده اند. استاد در بخش اول کتاب به پاسخ شبهه مشهور شرق شناسان مبنی بر وجود مصادری برای قرآن، پرداخته اند. مستشرقان به دلیل تشابه برخی موضوعات کتاب های مقدس و قرآن مدعی شده اند که قرآن با استفاده از مطالب کتاب مقدس تألیف شده و وحی آسمانی نیست! ولکن استاد، وحی الهی را تنها مصدر قرآن شمرده و با بیان این

نکته که شرایع ابراهیمی ریشه واحدی دارند، علت توافق و تشابه برخی موضوعات را در همین ریشه واحد - وحی الهی - تحلیل می کنند. ایشان با مقایسه ای اجمالی میان قرآن و عهدین موجود در همین موضوعات مشترک، به امتیازات عدیده قرآن اشاره کرده و اشتباهات و انحرافات موجود در کتب آسمانی تحریف شده را یادآور می گردند.

ایشان بر این باورند که قرآن هر چند با عرب معاصر پیامبر اکرم (ص) سخن گفت و مسائل و آلام و دردهای آنها را درمان کرد، اما زبان عربی و خطاب به عرب معاصر نزول، مانع رسالت جهانی و سخن با انسان در هر سطحی و فرهنگی نیست. هم شرق شناسان و هم روشنفکران مسلمان داخلی متأثر از آنان ادعا کرده اند که عناصری از فرهنگ باطل عرب جاهلی به قرآن راه یافته و شواهدی نظیر پدیده جن، شیطان، سحر، چشم زخم و احکام مربوط به زنان را شاهد بر آن شمرده اند.

استاد معرفت با رد این ادعا و به صورت موردی تمام مستندات این گروه را ذکر و به هر کدام پاسخ مستوفا و عالمانه ای داده اند و نتیجه گرفته اند که قرآن تحت تأثیر فرهنگ زمانه قرار نگرفته و اباطیل این فرهنگ ها به قرآن راه نیافته است.

از جمله نظرات ممتاز استاد در این بخش باید به انکار سحر به عنوان پدیده ای که در واقعیات هستی تأثیر می گذارد، و به چشم زخم اشاره کرد. استاد معتقدند سحر نوعی چشم بندی و ایجاد خیال در مخاطب است و چشم زخم نیز از آیاتی نظیر آیه ۵۰ سورة قلم استفاده نمی شود.

استاد معرفت در زمینه به کارگیری الفاظ و عباراتی از فرهنگ عرب جاهلی که بر اساس مبانی باطل وضع شده اند، اظهار می دارند:

قرآن در این بخش ها صرفاً مجازات (همراهی) در لفظ کرده و در مقام استعمال همان لفظی را به کار برده اند که برای عرب قابل فهم باشد، نه آن که مبانی باطل وضع را پذیرفته باشند. همان گونه که در غالب استعمالات عرفیه چنین است و مثلاً استعمال واژه مجنون به برخی بیماران مغز و اعصاب دلیل «جن زدگی» شخص بیمار در نگاه مستعمل نیست.

در بخش سوم کتاب، ضمن تأکید بر عدم وجود اختلاف و تناقض در آیات کلام الله مجید به عنوان یکی از ابعاد اعجاز قرآن، به گمانه های وجود اختلاف در برخی آیات اشاره و تمام آنها را پاسخ می گویند. ایشان معتقدند اختلاف در قرائات

قرآن، دلیل وجود اختلاف در قرآن نیست زیرا قرآن ماهیتی جدای از قرائات دارد، اختلاف در قرائات امری عرضی است. اختلاف قرائات معلول عواملی خارج از ذات قرآن نظیر نحوه کتابت قرآن، خطاهای املائی و نوشتاری، اجتهاد قاریان و... است که پس از نزول قرآن اتفاق افتاده است و به اختلاف و تناقض در قرآن ارتباطی ندارد. مؤلف متتبع در بخش چهارم به ذکر مواردی که عموماً در مطالعات انتقادی شرق شناسان آمده و ادعا شده در قرآن مواردی مخالف با مستندات علمی، تاریخی و یا ادبیات رفیع وجود دارد، پرداخته و تمام آنها را پاسخ مستوفی و مستدل داده‌اند.

و بالاخره در بخش پنجم ضمن بحث از اسلوب قصه‌های قرآن و شاخصه قصص قرآنی و اغراضی که داستان‌های قرآن تعقیب می‌کند، بر واقعی بودن قصص قرآنی تأکید و به موارد عدیده‌ای شبهات مطرح شده در این باب پاسخ داده‌اند. این کتاب در نوع خود کم نظیر و مؤلف محقق و فرزانه به خوبی از عهده رسالت تألیف برآمده‌اند.

این کتاب در حقیقت جلد هفتم کتاب التمهید، در موضوع «علوم قرآنی» است که به دلیل اهمیت به طور جداگانه به زیور طبع آراسته شده است.

۴. التفسیر و المفسرون فی ثوبه القشيب

ناشر: مشهد مقدس: دانشگاه علوم اسلامی رضوی
تاریخ نشر: ۱۴۱۸ ق، ۱۳۷۶ ش، ۱۹۹۷ م، ۲ جلد،
۵۶۶ ص و ۵۸۸ ص، وزیری، عربی.
ملحقات: فهرست‌ها شامل: فهرست آیات قرآنی،
احادیث، راویان و اعلام و موضوعات

توصیف

این کتاب پس از مقدمه کوتاه در سه بخش تنظیم یافته است. بخش اول شامل مباحثی مفهومی شناسانه در مورد واژه تفسیر و مباحثی پیرامون آن، بخش دوم مراحل پنجگانه تفسیر و بخش سوم به روش‌های تفسیری اختصاص دارد. مؤلف محترم پس از بیان مقدمه‌ای کوتاه در مورد جریان تفسیر و ضرورت توجه

ویژه به شیوه سلف صالح در فهم قرآن، در بخش اول به مباحث واژه‌شناسی تفسیر و تفاوتش با تأویل و ترجمه می‌پردازد. از علوم مورد نیاز مفسر یاد می‌کنند و بر توهم انحصار تأویل قرآن به خدا و توقیفی بودن تفسیر قرآن خط بطلان می‌کشند. مراد از تفسیر به رأی را توضیح داده، به حجیت ظواهر قرآن می‌پردازند. از روش قرآن در انتقال و بیان مطالب یاد کرده و بحث مستوفایی در ترجمه قرآن آغاز می‌کنند؛ مشروعیت، امکان و روش‌های ترجمه، نظریات فقهای شیعه و سنی در این خصوص و نقد و ارزیابی ترجمه‌ها از جمله مطالب این بخش است.

استاد معرفت در بخش دوم کتاب به پنج مرحله تفسیر اشاره و به مباحث محوری هر مرحله می‌پردازند. شاخصه‌های هر دوره، معرفی و داوری در مورد شخصیت‌های بزرگ مفسر در هر دوره، ارزش تفاسیر هر یک از این مراحل، از جمله مباحث این بخش است. ایشان تفسیر در عهد رسالت و دوران صحابه و تابعان و تفسیر در دوران اهل بیت (ع) و عهد تدوین را پنج مرحله تفسیر می‌دانند و در بخش سوم کتاب که زیر مجموعه مرحله پنجم تفسیر است، دو روش «تفسیر بالمأثور» و «تفسیر اجتهادی» را مورد بررسی قرار داده‌اند. ایشان روش اول را به چهار گونه تفسیر قرآن به قرآن، تفسیر قرآن به سنت، تفسیر به قول صحابی و تفسیر به قول تابعی تقسیم کرده‌اند؛ به آفات تفسیر به مأثور اشاره و ضعف اسناد، وضع و دستبرد در روایات و اسرائیلیات را سه آفت بزرگ این روش تفسیری می‌شمرند.

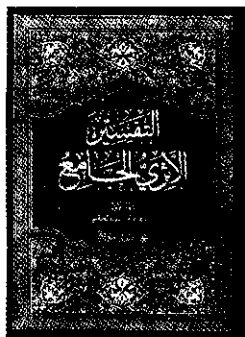
معظم‌له با بیان اسباب و علل دستبرد در روایات و تتبع جریان شناسانه از رواج اسرائیلیات در منابع تفسیری و حدیثی اسلامی، به معرفی چهره‌های شاخص، ورود این آفت به حوزه تفسیر و حدیث پرداخته، نمونه‌هایی از تفسیرهای اسرائیلی را در منابع تفسیری مسلمانان به طور مستوفی ذکر و ریشه‌های اسرائیلی بودن تفسیرهای مزبور را در منابع اهل کتاب نشان داده‌اند. در ادامه به معرفی چهارده اثر مهم از تفاسیر روایی شیعه و سنی می‌پردازند و قیمت و جایگاه آنها را مورد بررسی و پژوهش قرار می‌دهند. حضرت استاد در مباحث مربوط به روش تفسیر اجتهادی، ضمن بیان تعریفی از این روش تفسیری، به انواع تفاسیر اجتهادی اعم از فقهی و جامع می‌پردازند. سپس به تفاسیر جامع معاصر و نوع‌گرایش علمی و اجتماعی که دارند، پرداخته‌اند. ایشان در ذیل هر عنوان به معرفی مهم‌ترین تفاسیر معاصر اهتمام نموده‌اند.

معظم‌له در تعقیب مباحث این بخش، از تفاسیر ادبی، لغوی، متشابهات، تفاسیر مختصر، تفاسیر عرفانی (رمزی و اشاری) نام برده و مهم‌ترین تفاسیر هر گرایش را معرفی کرده‌اند.

بسیاری از مبانی و نظریات استاد معرفت در عرصهٔ مختلف تفسیر و روش‌های تفسیری، شخصیت‌ها و کتب مفسران در این کتاب مطرح شده است؛ برخی از این موارد عبارتند از: تفاوتی که میان تفسیر و تأویل است. توضیح چهارگونه تأویل که سه مورد آن در برابر تفسیر است و با آن رابطهٔ عموم و خصوص مطلق دارند و گونه‌ای دیگر که در مقابل تنزیل به کار می‌رود و عبارت از جری و تطبیق است؛

مخالفت با وجود حقیقت قرآنی که مصداق تأویل قرآن در آیهٔ «یوم یاتی تاویلہ» (اعراف، ۵۳/۷) باشد؛ امکان فهم تأویل قرآن از سوی راسخان در علم و امکان کشف ضابطه‌هایی برای به انجام رساندن صحیح تأویل آیات قرآن؛ اعلام این معنا که پیامبر اکرم (ص) تمام قرآن را تفسیر کردند و روایات رسیده از ائمهٔ معصوم (ع) در حجم تفسیری رسیده از پیامبر اکرم (ص) ملحوظ می‌گردد؛ اعلام آنکه روایات رسیده از صحابه و حتی از معصوم (ع) مادامی که به پیامبر منسوب نکرده باشند حکم حدیث موقوف را دارد و به پیامبر اکرم (ص) منسوب نمی‌شود؛ بیان این معنا که مطالب رسیده از صحابه و تابعان میراث تفسیری بسیار ارزشمندی است اما حجت شرعی لازم الاتباعی نمی‌باشد؛ توضیح اعتبار و حجیت روایات تفسیری ائمه اطهار (ع) و تصریح بر دو مشکل در روایات منقول از معصومان (ع)، اشکال اول بی‌اعتباری برخی از کتب تفسیر روایی و دوم خلطی که برخی از مفسران میان تفسیر و تأویلات معصومان (ع) کرده‌اند؛ دفاع از برخی از تابعان و تابعان نظیر عکرمه و حسن بصری که در مکتب تاریخی و رجالی شیعه تضعیف شده‌اند؛ عرضهٔ معیاری برای تشخیص روایات معتبر و قابل استناد در حوزهٔ تفسیر؛ تأکید بر ارزش تفسیر ابو الفتوح رازی و تفسیر فخر رازی و تقویت احتمال شیعه بودن وی و... اینها برخی از مواضعی است که در نظریات عالمانهٔ این محقق نوآور منعکس شده است.

۵. التفسیر الاثری الجامع

ناشر: قم: موسسه فرهنگي التمهيد
تاريخ نشر: ۱۳۸۲ش / ۱۴۲۵ق، جلد ۱،
۴۱۶ص، وزيري، عربي.
ملحقات: شامل رموز مصادر، فهرست مصادر
تحقيق.

توصيف

اين اثر كه فعلاً جلد اول آن به زيور طبع آراسته شده شامل مقدمه و تفسير سوره حمد است؛ در مقدمه مباحثي همچون فضائل قرآن، تفسير و تاويل (ظهر و بطن)، سلامت قرآن از تحريف، تفسير اثری در مراحل اولیه، آفات تفسير، حروف مقطعه، نقد آثار و روايت تفسيری بر کرسی امتحان.

بخش دوم کتاب شامل اين سرفصل ها می باشد: فضيلت سوره حمد، روايات رسیده از گذشتگان در مورد قرائت سوره حمد، نظم بدیع سوره، «استعاذه»، «بسمله»، تفسير سوره حمد، ذکر آمين.

استاد معرفت در آغاز راهی بزرگ در عرصه تفسير قرآن اند که در واقع بازگشت به منابع و ميراث تفسير روايي همراه با نگاه نقادانه به منقولات موجود در عمده ترين کتب تفسير روايي است. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

معظم له معتقدند شکل گيري تفسير در کنار قرآن با روش تفسير روايي بوده است و حتی آنگاه که دوره تفسير اجتهادي شروع می شود، مجتهدان، خود را بی نیاز از تفسير اثری و روايي ندانسته اند و اين منبع را به عنوان یکی از محکم ترين ارکان تفسير اجتهادي به شمار آورده اند.

علی رغم اين جایگاه، ذخيره ارزشمند تفسير روايي مورد بررسی نقادانه جامعی قرار نگرفته و صحیح از سقیم آن جدا نشده است. ایشان رسالت تألیف کتاب خود را پاسخ به نیاز مذکور دانسته اند.

تفسير روايي جامع، اولین اثر اين استاد فرزانه است که در مراحل تحقيق و تتبع منابع آن جمعی از فضلاي متخصص در رشته تفسير و علوم قرآنی، مشارکت دارند.

روش استاد در این تفسیر

در آغاز هر بحث یا آیه‌ای که قصد تفسیرش را دارند، به اجمال اشاره به وجود روایات مربوطه می‌نمایند، سپس به ذکر نظریه اهل بیت (ع) پرداخته و پس از آن به نقل روایات عامه می‌پردازند به طوری که خواننده امکان مقارنه و مقایسه مجموعه نظریات مذاهب اسلامی را پیدا کند و صحیح از سقیم آنها را تشخیص دهد. مثلاً در بحث ذکر «آمین» پس از اتمام سوره «حمد» می‌نویسند: روایاتی در استحباب قول «آمین» بعد از فراغت از قرائت سوره حمد وارد شده است، ولی در روایات اهل بیت (ع) استحباب گفتن «الحمد لله رب العالمین» و نهی از گفتن کلمه «آمین» وارد شده است، به دلیل این که بکار بردن این کلمه اقتدا و پیروی از فعل یهود است همان گونه که تکفیر در نماز پیروی از فعل مجوس به حساب می‌آید.

ایشان سپس روایات شیعه را در این مورد نقل می‌کنند و به این نکته اشاره می‌نمایند که در برخی روایات شیعه، جواز گفتن «آمین» به طور آهسته وارد شده است. وجه جمع آن است که اگر بلند بگویند چون پیروی اهل کتاب و تشبه به آنان است با هدف بدعت است و مبطل نماز است ولی در غیر این صورت «مکروه» می‌باشد. ایشان در ادامه روایات اجازه گفتن «آمین» را در منابع شیعه ذکر و سپس به ذکر منابع عامه می‌پردازند. ابتدا روشن می‌کنند که گفتن «آمین» در زمان پیامبر اکرم (ص) متداول نبوده بلکه این عمل متأخر از زمان رسول الله (ص) و بدعت است. وی در کنار نقل روایات اثبات کننده این ادعا، به نقل روایات ابوهریره که مدعی گفتن این کلمه در نماز رسول گرامی (ص) است، می‌پردازد و دیگر روایات عامه را که دلیل بر جواز گفتن «آمین» پس از سوره حمد اند، نقل می‌نماید. و به نقد محتوای آنها می‌پردازند.

۶. تلخیص التمهید

ناشر: قم: چاپخانه مهر

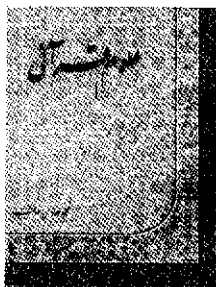
تاریخ نشر: اسفندماه ۱۳۶۹ ش برابر با شعبان المعظم ۱۴۱۱ ق، ۱ جلد، ۵۲۷ص، وزیری، عربی.
ملحقات: فهرست‌ها، شامل فهرست آیات، روایات، قبائل، کتب، اماکن و بقاع.

توصیف

این کتاب که به منظور تدریس عمومی در پایه‌های ۷ تا ۱۰ حوزوی و به سفارش مرکز مدیریت حوزه علمیه قم تألیف شده، در واقع مختصر مباحث سه جلد اول از کتاب «التمهید فی علوم القرآن» می‌باشد.

عناوین موضوعات مورد بحث در این مجله عبارتند از: پدیده وحی، نزول قرآن، آغاز نزول قرآن، تاریخ قرآن، توحید مصاحف در عهد عثمان، سیر تطور و شکل‌گیری قرائات، داوری در موضوع قرائات، ناسخ و منسوخ در قرآن، محکم و متشابه در قرآن و حقیقت تأویل.

مباحث کتاب سبکی نیمه استدلالی و با حذف بسیاری از مثال‌ها و نمونه‌های ذکر شده در کتاب «التمهید» و همراه با رعایت اختصار تدوین شده است.

۷. علوم قرآنی

ناشر: قم: موسسه فرهنگی انتشارات التمهید

تاریخ نشر: ۱۳۷۸ ش، ۱ جلد، ۴۹۰ص، وزیری،

فارسی.

ملحقات: شامل فهرست اعلام و فهرست منابع و مأخذ.

این کتاب که به زبان فارسی نیمه استدلالی توسط حضرت استاد معرفت تألیف شده در حقیقت خلاصه و بازنویسی مباحث علوم قرآنی استاد در شش جلد کتاب «التمهید» و «صیانة القرآن من التحریف» است.

معظم‌له در این کتاب ضمن رعایت اختصار، با بیانی استدلالی یک دوره جامع

و فشرده از مباحث علوم قرآنی را بیان داشته‌اند. و در برخی موارد نظرات تکمیلی خود را نیز به این مجموعه افزوده‌اند.

این کتاب با مقدمه‌ای در تعریف علوم قرآنی و مهم‌ترین کتب تألیف شده در این موضوع آغاز می‌شود. پس از آن در نه فصل مباحث علوم قرآنی عرضه می‌شود. پدیده وحی، نزول قرآن، جمع و تألیف قرآن، قاریان و قرائت‌های هفت‌گانه، نسخ در قرآن، محکم و متشابه، وجوه و نظایر در قرآن، اعجاز قرآن و دفع شبهه تحریف، عناوین فصل‌های کتاب است.

این تألیف به دلیل جامعیتش در پرداختن به مباحث علوم قرآنی و فارسی بودن نوشتار و نیز به دلیل بیان استدلالی مورد توجه مجامع دانشگاهی کشور و غالب قرآن‌پژوهان فارسی زبان قرار گرفت.

استاد معرفت در این تألیف و در پاسخ کسانی که معتقدند قرآن در زمان پیامبر اکرم (ص) جمع‌آوری شده و با سبک نقد فقهی روایات مربوط به جمع و تألیف قرآن تمام ادله تاریخی را مردود اعلام کرده‌اند، و معتقدند:

مسأله جمع‌آوری قرآن موضوعی تاریخی است و شواهد تاریخی فراوان مبنی بر «تدوین مصحف رسمی» پس از ارتحال پیامبر اکرم (ص) و عدم وجود حتی یک شاهد و نقل روایی در منابع معتبر راه را بر استبعادهای عقلی بسته است و صحیح‌ترین راه برخورد با روایات جمع‌آوری قرآن، همانا برخوردی است که با دیگر روایات تاریخی به عمل می‌آید.

آیت‌الله معرفت در این تألیف خود همسو با استاد خود حضرت آیت‌الله العظمی خویی «ره» و گروهی دیگر از محققان اعتقاد دارند که نسخ اصطلاحی در قرآن بسیار محدود است. هر چند در تعداد این موارد با مرحوم خوئی اختلاف دارند. معظم‌له سپس به نوع دیگری از نسخ به نام «نسخ مشروط» قائل شده‌اند به این معنا که برخی از آیات تابعی از شرایط فرهنگی اجتماعی می‌باشند به این معنا که آیه در شرایط ویژه‌ای فعلیت دارد اما با تغییر آن شرایط منسوخ شده و آیه دیگری که حکم این آیه را رفع می‌کند فعلیت می‌یابد. سپس با تغییر شرایط و بازگشت شرایط اولیه مجدداً آیه منسوخ فعلیت می‌یابد.

۸. تاریخ قرآن

ناشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)
چاپ اول: زمستان ۱۳۷۵ ش، ۱ جلد، ۲۱۶ ص،
وزیری، فارسی.
ملحقات: کتاب نامه
توصیف

این کتاب با یک مقدمه و در شش فصل تنظیم شده است و شامل مباحث پدیده وحی، نزول قرآن، جمع و تألیف قرآن، قاریان و قرائات هفتگانه، رفع شبهه تحریف و ترجمه قرآن می باشد.
پس از حوزه، دانشگاهها از جمله مراکزی بودند که به تألیفات این محقق ممتاز در مباحث علوم قرآنی علاقه نشان دادند و از معظم له تقاضای تدوین کتابی با نام «تاریخ قرآن» را به عنوان متن درسی دانشجویان رشته الهیات شاخه علوم قرآن و حدیث در مقطع کارشناسی نمودند.
استاد معرفت در این کتاب که به ارزش ۴ واحد درسی است، مهم ترین مباحث مربوط به تاریخ قرآن و ترجمه را تدوین کرده اند. و در مقدمه ویژگی کتاب را چنین بیان داشته اند:

ویژگی کتاب حاضر در آن است که راه اقتباس را کنار گذاشته و راه تحقیق را پیش گرفته است، سعی بر آن بود که تمامی مباحث آن از پژوهش نوین با استناد بر شواهد و منابع اصیل تاریخی برخوردار باشد.^۲

ایشان پس از توضیح مطالبی که در شش فصل تعقیب کرده اند نوشته اند:

اینها مسألتی است که در این نوشتار به بررسی آنها پرداخته ایم و سعی بر آن بوده است که مطالب با کمال امانت و با اتکا بر دلایل تاریخی قابل اعتماد، آن گونه که بوده، عرضه شود و از هر گونه جانبداری اجتناب شود تا بدین وسیله خدمتی شایسته به جهان علم و دانش تقدیم شود و در درگاه احدیت مقبول

افتد. ۳.

۹. علوم قرآنی

ناشران: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی التمهید و سازمان مطالعه و تدوین علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

چاپ اول: پائیز ۱۳۷۹ ش، ۱ جلد، ۳۲۷ ص، وزیری، فارسی.
ملحقات: فهرست منابع و مآخذ.

توصیف

این کتاب در یک مقدمه و ده فصل تنظیم یافته است: قاریان و قرائات هفتگانه، حجیت ظواهر قرآن، دلالت در قرآن، وجوه و نظائر در قرآن، محکم و متشابه، نسخ در قرآن، اعجاز قرآن، قصص قرآن، سوگندهای قرآن، مثال‌های قرآن. برخی از مباحث این کتاب نظیر قصص قرآن، سوگندهای قرآن و مثال‌های قرآن هر چند به طور پراکنده در ضمن برخی مباحث علوم قرآنی آمده، اما در این کتاب به دلیل اهمیت و حجم گسترده مباحث، تبدیل به سرفصل‌های مستقلی شده‌اند. از ویژگی تألیفات استاد معرفت هموار گذاشتن راه تکمیل و بررسی بیشتر و عرضه آن در فرصت مناسب می‌باشد. معظم‌له به دلیل هم‌پیمان آزاداندیشی و شیفتگی به دانش معمولاً مطالب خود را پس از چند دوره تدریس و تحقیق به چاپ می‌رسانند تا آنکه حتی المقدور مطالب منتشر شده از حداکثر اتقان برخوردار باشد.

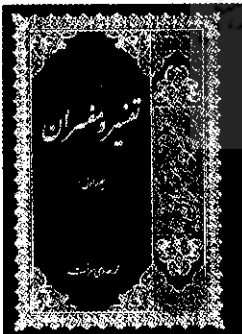
۱۰. تفسیر و مفسران

ناشر: قم: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی التمهید
سال نشر: ۱۳۷۹ ش، ۲ جلد، ۵۲۶ ص، ۶۰۰ ص،
وزیری، فارسی.

ملحقات: فهرست‌ها شامل: فهرست آیات، اعلام و
منابع و مآخذ.

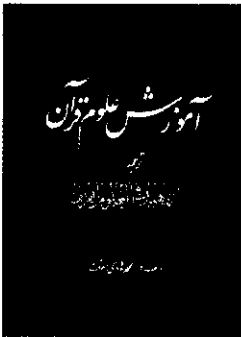
توصیف

این کتاب ترجمه «التفسیر و المفسرون» تألیف استاد معرفت می‌باشد و مباحث آن در ضمن سه بخشی که در توصیف آن کتاب آمد، تنظیم شده است. اما دارای دو

ویژگی است: اول آنکه برخی از مباحث گذشته مشمول تجدید نظر و اصلاح یا تعمیق قرار گرفته است. مثلاً در متن عربی ابن جریر از جمله قطب های گسترش روایات اسرائیلی دانسته شده است لیکن در اینجا این نسبت تکذیب می شود.

و دوم آن که برخی از مباحث در ترجمه اضافه شده نظیر معرفی تعداد زیادی از مفسران که در طبقه تابعان تابعان می باشند و بحث داستان سرایان در آفات روایات تفسیری و تفسیر موضوعی و بحث تفاسیری که بر حسب ترتیب نزول تدوین یافته است. بنابراین این ترجمه شامل آخرین نظریات استاد می باشد و کار متن عربی را تکمیل کرده است.

۱۱. آموزش علوم قرآنی

تهیه و تنظیم و نشر: مؤسسه فرهنگی التمهید
تاریخ نشر: ۱۳۸۱ ش، ۱ جلد، ۱۹۰ ص، وزیری،
فارسی.

توصیف

این کتاب به زبان ساده و آموزشی و با هدف تدریس

در سطوح پایین دروس حوزوی و مدارس و کانون های قرآنی تالیف شده است. در این تالیف سعی شده تا حد امکان تمامی موضوعات علوم قرآنی به بیانی روان و ساده آورده شود. با توجه به آموزشی بودن متن، پرسش هایی در آخر هر درس آورده شده تا محصلان با پاسخ به آنها فهم مطالب مهم هر درس را تمرین نمایند.

این کتاب به درخواست مجامع مختلف قرآنی و با هدف آموزش ساده مباحث علوم قرآنی تنظیم شده، محتوای نظریات استاد معرفت را در ضمن ۲۲ درس آورده است؛ سرفصل دروس از این قرار است:

آشنایی با علوم قرآنی، پدیده وحی، نزول قرآن، اسباب نزول، کاتبان وحی، سوره های مکی و مدنی، اسامی و اوصاف قرآن، جمع و تألیف قرآن، اختلاف مصحف ها، یکسان سازی مصحف ها، قرائت و قاریان قرآن، قرائت حفص، نسخ در قرآن، محکم و متشابه، حروف مقطعه، قصص قرآنی، سوگندهای قرآن، امثال قرآن، اعجاز قرآن، ابعاد اعجاز قرآن و دفع شبهه تحریف.

۱۲. عنوان اصلی: تناسخ الارواح؛ عنوان ترجمه: بازگشت روح

مترجم: سید نصرالله آیتی مقدم

چاپ: قم: چاپخانه مهر، سال تألیف: ۱۳۹۵ هـ ق / ۱۳۵۵ ش، ۱ جلد، ۲۶۹ ص، رقعی، عربی و ترجمه به فارسی.

ملحقات: شامل معرفی اجمالی ۳۲ دانشمندان بزرگی که نامشان در کتاب رفته است.

توصیف

این کتاب در یک مقدمه و سه بخش تنظیم شده است. بخش اول با نام «تناسخون چه می گویند» شامل خلاصه‌هایی از مکتب‌های قدیم، تفصیل مکتب عصر حاضر، انگیزه بازگشت ارواح، کافی نبودن یک تجسید، دو نکته قابل توجه، روح چگونه بازگشت می کند، چرا گذشته را به یاد نداریم، نعمت فراموشی، در زندگانی روحانی، فشرده آنچه گذشت.

بخش دوم با نام بررسی دلیل‌های نامبرده در شش قسمت؛ شامل: بررسی‌های کلی، بحث‌های مقدماتی، جواب پرسشها، ارزیابی پیام‌ها، بررسی داستانها، رسیدگی به ادله قداما.

بخش سوم با نام ابطال فرضیه بازگشت روح بر اساس فلسفه وجود؛ شامل پنج برهان فلسفی، پنج دلیل همگانی و قوی، تناسخ از دیدگاه اسلام، علل گرایش اروپا به مکتب بازگشت، تدارک یک اشتباه احتمالی. مطالعات فزینی استاد معرفت در مقدمه کتاب به سابقه طولانی و تاریخی مسأله بازگشت ارواح اشاره و تأکید دارند که این نظریه در مراکز اسلامی رسوخ ننموده است.

ایشان تناسخ ارواح را امری برخلاف ضرورت اسلام می دانند و با اظهار تعجب از غرب‌گرایانی که این عقیده قدیمی و باطل را همچون سوغات جدید فرهنگی از غرب به کشورهای اسلامی وارد و ترویج می کنند، به تلاش خود بر بررسی محققانه و منصفانه از دلایل مدعیان این نظریه و پاسخ‌های علمی، اسلامی اشاره می نمایند.

مؤلف محترم در بخش اول کتاب، اصل نظریه تناسخ را در دو جهت تشریح نظریه در دو مکتب قدیم و جدید بررسی و سپس دلیل‌هایی را که به عنوان پشتوانه این مکتب آورده شده منعکس می نمایند. ایشان پشتوانه مکتب تناسخ را پرسش‌های

شش گانه «الان کار دک» می‌داند و در ادامه به پنج سؤال دیگر و برخی داستانها و پیام‌هایی که مؤید نظریه «تناسخ ارواح» قلمداد شده، اشاره می‌نمایند.

حضرت استاد، در بخش دوم به نقد و بررسی پردامنه‌ای از سؤال‌های مدعیان نظریه «تناسخ ارواح» پرداخته و ادله آنها را از جنبه فلسفی و علمی مورد مناقشه قرار می‌دهند و زمینه‌های روانکاوانه و روانشناسانه این نظریه را بررسی می‌کنند. مهم‌ترین بخش کتاب مربوط به بطلان نظریه «تناسخ ارواح» از دیدگاه اسلام است. در این بخش که جنبه‌های فلسفی، علمی و دینی به طور مستوفی آمده، نظریه «بازگشت ارواح» ابطال شده است.

وی با نقل پنج برهان، در ابطال «تناسخ ارواح» از ابن سینا، خواجه نصیرالدین طوسی، تفتازانی، ابن حزم اندلسی و صدر المتالهین، مناقشاتی را بر براهین آنان وارد می‌سازد و سپس پنج برهان را که از نظر وی مستحکم و روشن و غیر قابل مناقشه هست، بیان می‌دارد. ایشان با توجه به قانون «ارتقای طبیعی تمام موجودات» و تلاش آنها در رسیدن به کمال و تعالی، تناسخ را بازگشت روح به قهقرا دانسته و مخالف این قاعده ارزیابی می‌نمایند.

وی با اقامه برهان «تناسب» و توضیح این که در جهان هستی هیچ گزاف و بیهودگی را ندارد به ارتباط مستقیم میان پدیده‌ها و نتایج حاصله اشاره کرده و «بازگشت ارواح» را مستلزم پذیرش فعالیت در حجمی بزرگ و نتایجی در حجم بسیار ناچیز ارزیابی کرده‌اند.

معظم‌له با توجه به برهان «افزایش جمعیت جهان» و توضیح این معنا که تناسخ ارواح باید در چارچوب پدیده‌های طبیعی تحلیل گردد، فرضیه بازگشت ارواح را در تعارض با پدیده افزایش جمعیت جهان قلمداد می‌کند.

ایشان ادعای مکتب «اسپرتیسم» را که تماس و ارتباط با ارواح را ممکن می‌داند در تعارض با نظریه تناسخ می‌شمرند زیرا حلول روح در بدن دیگر و معطل نشدن روح با احضار ارواح که لازمه‌اش جدا شدن ارواح از اجسام است، سازش ندارد.

حضرت استاد با توضیح این که ارواح پس از استقلال از اجسام و پس از غنای از آنها، فقیر به اجسام نمی‌شوند، پدیده تناسخ را معارض این اصل می‌دانند. و در قسمت پایانی به بررسی دیدگاه اسلام در مورد نظریه تناسخ پرداخته و انکار این نظریه را از

ضروریات دین می‌شمردند. وی با استناد به آیات شماره ۱۰۰ از سوره مؤمنون و ۴۶ از سوره مؤمن و ۵۲ از سوره اعراف و ۲۸ از سوره انعام و ۱۷ و ۹۷ از سوره نساء، این نظریه را ابطال می‌کنند.

حضرت استاد به دست آویز قرار گرفتن برخی مطالب بزرگان و عبارات عهدین از طرف «تناسخ‌یون» اشاره و آن را مردود می‌سازند.

استاد در قسمت دیگری از بخش سوم علل گرایش غرب به نظریه «تناسخ ارواح» را مشکلات موجود در آن سامان ارزیابی کرده و تطبیق آن را بر بلاد اسلامی امری سخیف و بی ارزش ارزیابی می‌کنند. و در پایان به سه موضوع «رجعت»، «مسخ» و «تجلی» در معارف اسلامی اشاره و ضمن توضیح تفاوت آنها با نظریه تناسخ، نسبت به دست آویز قرار گرفتن آنها، هشدار می‌دهند.

۱۳. ولایة الفقیه ابعادها و حدودها

ناشر: مدرسه عالی شهید مطهری

سال نشر: ۱۴۰۲ هـ ق، ۱۳۶۰ ش، ۱ جلد، همراه با کتاب «مالکیة الارض»،

۱۴۰ ص، رقعی، عربی.

توصیف

این کتاب دارای دو مقصد است. مقصد اول در اثبات ولایت مطلقه فقیه و مقصد دوم در نظام حکومت اسلامی؛ مقصد اول شامل چهار فصل می‌باشد. دیدگاه فقیهان در مسأله، راه‌های استدلال در مسأله، مراتب ولایت فقیه و محدوده‌ای که در بر می‌گیرد، و شیوه حفظ و مصونیت فقیه در اقدامات حکومتی. مقصد دوم نیز در چهار فصل تنظیم شده است: بیان حاجت به حکومت، انواع حکومت‌های شناخته شده، راه انتخاب رهبر در حکومت اسلامی و ارکان حکومت عدل اسلامی.

این تألیف در آغازین سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، با هدف تبیین و توضیح نظریه ولایت فقیه و تشریح نوع حکومت اسلامی و بیان برتری‌های آن بر سایر حکومت‌ها به رشته تحریر درآمده است.

استاد معرفت در این تألیف اظهار داشته‌اند که «ولایت مطلقه فقیه» اصل پذیرفته

شده همگی فقهای بزرگ شیعه از زمان شیخ طوسی تا صاحب جواهر - رحمهم الله تعالی - می باشد و حضرت امام خمینی «ره» نیز همین نظریه را انتخاب و تبیین کرده اند . این فقیه متعهد دو نظریه نائینی و خوئی - رحمهما الله تعالی - را ذکر و تفاوت نظریاتشان را با دیدگاه سایر فقها در گستردگی و شمول وظایف فقیه ارزیابی می کنند . ایشان اثبات ولایت مطلقه فقیه را مستند به اجماع علما ، و عموم آیات اطاعت ولی امر و پانزده روایت می نمایند .

این فقیه خبیر در پاسخ کسانی که نظارت فقیه بر شئون حکومت را کافی دانسته اند ، تجربه ۱۴ قرن حکومت غیر فقیه را یاد آور و انحرافات عظیم صورت گرفته را دلیل عدم کفایت نظارت و اشراف فقها بر امور حکومتی می دانند و بر ضرورت قیام و اقدام عملی فقها بر برپایی حکومت اسلامی تأکید می ورزند .

معظم له گستردگی حوزه ولایت فقیه را تمام مصالح عمومی به طور مطلق می دانند و ضرورت توزیع مسئولیت های فقیه را بر اساس قابلیت ها یاد آور می شوند . استاد معرفت نقش چهار عامل را بر کنترل و عصمت فقیه در حکومت مهم ارزیابی می کند :

مشورت ، رأی عموم مردم ، نظارت عمومی مردم بر ولی فقیه - امر به معروف و نهی از منکر - و عنایات ربانی بر اساس قاعده لطف .

ایشان در مقصد دوم ضمن بیان نیاز جامعه ها به حکومت ، به معرفی شش نوع حکومت پرداخته اند و حکومت اسلامی را نوعی هفتم و مستقل از آنها ارزیابی می نمایند . حضرت استاد ، انتخاب ولی فقیه را نتیجه رأی مردم اما در چارچوبه شرایط و توصیفات رسیده از شرع می دانند و پایه های حکومت اسلامی را شورا و توزیع مسئولیت ها قلمداد می نمایند .

۱۴. ولایت فقیه

ناشر : قم : مؤسسه فرهنگی التمهید ؛

سال نشر : ۱۳۷۷ ؛ ۱ جلد ، ۱۹۲ ص ، وزیری ، فارسی .

ملحقات : فهرست ها ، شامل : فهرست آیات ، روایات ، جملات کوتاه مورد

استشهاد ، اعلام ، اماکن ، اصطلاحات و منابع و مآخذ .

توصیف

این کتاب در نه فصل تنظیم شده است: حکومت دینی، امامت در مکتب تشیع، تبیین مفهومی ولایت مطلقه فقیه، نقش بیعت در عصر حضور و غیبت، پشتوانه نظام در حکومت اسلامی، مبانی مشروعیت ولایت فقیه، مناصب ولی فقیه، ولایت تشریح (حق قانونگذاری)، ولایت تکوینی.

پس از ارتحال حضرت امام خمینی (قد)، در سال ۱۳۶۸ که هجوم به پایه های اساسی حکومت اسلامی و در رأس آنها، اصل «ولایت مطلقه فقیه» به اوج خود رسید. ادعای آنکه ولایت فقیه نظریه ای جدید بوده و در میان فقهای گذشته شیعه مطرح نشده است!، یا آنکه ولایت مطلقه فقیه نوعی حکومت دیکتاتوری به نام دین است! نظریه ولایت فقیه در تعارض با نظام مردم سالار است! حکومت امری علمی است و باید به دانشمندان و متخصصان سپرده شود! فقها حق نظارت دارند نه ولایت! ولایت فقیه مسأله ای فقهی و فرعی است و روشی متخذ از طبیعت و خواست متدینان است و نه نظریه ای برخاسته از اندیشه کلامی شیعه! بلکه اصولاً دین ربطی به حکومت ندارد و سیاست و دین دو مقوله جدای از هم هستند! ولایت تشریحی مخصوص کسانی است که ولایت تکوینی داشته باشند! و...

این پاسدار دین با هوشیاری تمام و احساس خطری که از روند تحولات روشنفکری داشتند، دست به کار تألیف کتاب «ولایت فقیه» به زبان فارسی شده و ناظر به شبهات القا شده، مستند به اصیل ترین منابع اسلامی به پاسخ پرداخته و نظریه «ولایت مطلقه فقیه» را تبیین دوباره کردند.

این پدر شهید کتاب خود را تقدیم پیشگاه بلند صاحب ولایت کبری حجت حق قائم منتظر (عج) و روح پرفروش مجدد عصر و بنیانگذار جمهوری اسلامی، امام راحل و ارواح طیبه شهدا و به ویژه روح فرزند دلبندهش «علی معرفت» کرده است.

مؤلف محترم در مقدمه به انگیزه خویش از تألیف می پردازند:

انگیزه من در این بحث از آنجا بود که در برخی نوشته های افراد فاقد تخصص و نیز گفته های بی خبران از مصطلحات فقهی، مسأله «ولایت مطلقه فقیه» زیر سؤال برده شده و تفسیرهایی ناروا از آن نموده اند، هر یک از واژه های

بکار رفته در این عبارت را به گونه‌ای معنی کرده‌اند تا سلطنت مطلقه و بی‌قید و بند فقیه را تداعی نمایند.

استاد در فصل اول اندیشه‌ی جدایی دین از سیاست را مورد انتقاد قرار داده با بیان پنج فرع این نظریه را مردود می‌نمایند. و در فصل دیگر، به ذکر مستندات قرآنی و روایی می‌پردازند و اظهار می‌دارند که رهبری پیامبر اکرم (ص) برخاسته از مقام نبوت او می‌باشد. در فصل سوم ضمن بیان انواع تفسیرهایی که ممکن است از ولایت فقیه صورت گیرد «ولایت» را «منصب» دانسته و شأن کلامی آن را تبیین کرده فقاهت را قید آن می‌شمرند. در فصل چهارم به تحلیل مفهوم بیعت و مسئولیت‌های مردم در برابر امام و رهبر پرداخته بر تعهد آنان نسبت به تحقق اهداف رهبری تأکید ورزیده‌اند. در فصل پنجم، مشورت و نظارت عمومی مردم را بر حاکمان دو پشتوانه سلامت نظام حکومت اسلامی شمرده و مسئولیت رهبر را در پیشگاه خدا و مردم، یادآور می‌شوند. به نظر استاد «قاعده لطف» بر مبنای حکمت الهی، و اذله قرآنی و روایی نظیر آیات مربوط به حکومت پیامبران و روایات صحیحیه و مقبوله‌ای چون ابی‌خدیجه وزراة و عمر بن حنظله و نظایر آن، دلیل مشروعیت ولایت فقیه می‌باشد. در فصل هشتم، مقام تشریح پیامبر و امامان (ع) را در چارچوب اذن الهی تحلیل می‌نمایند. ایشان برخی احکام حکومتی موجود در کتاب و سنت را یادآور شده و باب احکام حکومتی را در زمان حکومت فقها مفتوح می‌شمرند.

حضرت استاد در فصل آخر کتاب موضوع ولایت تکوینی و حدود تاثیر اولیا را بر هستی توضیح می‌دهند.

۱۵. جامعه مدنی (مجموعه مقالات)

ناشر: قم: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی التمهید؛
 سال نشر: ۱۳۷۸ ش، ۱ جلد، ۲۵۶ ص، رقعی، فارسی.
 توصیف

این کتاب بعد از مقدمه شامل هفت مقاله در هفت بخش از این قرار است: جامعه مدنی یا جامعه دینی، دموکراسی در نظام ولایت فقیه، آزادی و تحقق آن در نظام حکومت

اسلامی، پلورالیسم دینی در بوته نقد، حدود و ضوابط شرعی ولایت فقیه، ولایت فقیه از دیدگاه شیخ انصاری (ره) و آیت الله خوئی (ره)؛ نگاهی به حقوق بشر.

کتاب جامعه مدنی با دو ضمیمه شامل اعلامیه جهانی حقوق بشر و اعلامیه اسلامی حقوق بشر به پایان می‌رسد.

این کتاب شامل برخی از مقالات چاپ شده استاد در مطبوعات است، عنوان «جامعه مدنی» برای کتاب، برگرفته از اولین و بلندترین مقاله کتاب می‌باشد. در این کتاب هفت مقاله مربوط به مسائل مورد ابتلای جامعه و مباحث مطرح شده در محافل فکری، سیاسی و عرصه مطبوعات، تدوین شده است: جامعه مدنی، دموکراسی، آزادی، پلورالیسم، حقوق بشر و ولایت فقیه.

استاد معرفت در مقاله اول منکر تضاد میان جامعه مدنی و دینی شده و ریشه آن را عدم تضاد میان دین و دنیا می‌داند. ایشان معتقد به امکان طراحی جامعه مدنی بر اساس اندیشه اسلامی هستند.

وی ضمن بیان چهار دیدگاه از جامعه مدنی، مفهوم جدید جامعه مدنی را این گونه معرفی می‌کند:

جامعه مدنی امروزه به این منظور مطرح می‌باشد تا بر محدود ساختن قدرت حاکمه از جانب نهادهای مردمی تأکید کند. البته این مهار ساختن جز به وسیله قانون و نیرومندی آن در جهت فراشمولی امکان پذیر نیست؛ قانونی که از مقبولیت عام برخوردار باشد و در جهت منافع خاص تنظیم نگردیده باشد.^۴ معظم له به داعیان صلاح و اندیش مندان خیر اندیش غرب هشدار می‌دهند که آن چه به دنبال آن هستید و با نام «جامعه مدنی» مطرح ساخته اید، مفهوم صحیح و معقول آن در اینجا در سایه رهنمود تعالیم اسلامی یافت می‌شود. و هم چنین شعار «مردم سالاری مطلق» را که شعاری تهی و بی محتواست، رها کرده، مردم سالاری تحت ره نمود شرع را که واقعیتی است انکار ناپذیر بپذیرید، تا سعادت حیات مادی و معنوی را در کمال آرامش و آسایش دریابید.^۵

استاد معرفت در مقاله دوم به موضوع نقش مردم در نظام ولایت فقیه می‌پردازد، پنج شاخصه نظام دموکراسی را ذکر و در نهایت به تفاوت دو دیدگاه اسلام و غرب از حکومت مردمی پرداخته اند.

استاد در مقاله سوم شاخصه های آزادی انسان و نظریه اسلام را در مورد آزادی در عرصه های اندیشه و بیان، مطبوعات، کتب ضلال، عقیده و دین، ذمی، معاهد و مستأمن بیان می دارند. در مقاله بعد به ارزیابی تفاوت های غرب و اسلام در مبانی تکثیرگرایی به خصوص در موضوع حق و باطل می پردازد.

ایشان در مقاله پنجم ضمن تأکید مبانی اسلام در مورد ولایت فقیه، رابطه ولایت فقیه و آزادی و نیز ولایت، فقاقت و مشورت را بررسی می نمایند. در مقاله بعد نظریه شیخ اعظم، انصاری (ره) و حضرت آیت الله خویی «ره» را در موضوع «ولایت فقیه» نقد و ارزیابی کرده اند. و در مقاله هفتم میان نظریه خدا محوری و انسان محوری تفاهم ایجاد می کنند؛ معظم له معتقدند قرار دادن این دو دیدگاه در دو قطب متقابل، هر چند در قلم و گفتار برخی مسلمانان رواج یافته است اما، ریشه در عدم اعتقاد به دین دارد؛ به نظر ایشان در دیدگاه صحیح، هدف، ساختن انسان است تا شایستگی پیوستن به عالم ملکوت را پیدا کند و به سوی حیات جاوید پرواز نماید. در پایان به نقد و ارزیابی اعلامیه حقوق بشر می پردازند.

۱۶. مالکية الارض

ناشر: انجمن علی مدرسه عالی شهید مطهری

سال تالیف: ۱۴۰۱ هـ. ق. ۱۳۵۹ ش، ۱ جلد، همراه با کتاب «ولایة الفقیه»،

۲۳۰ ص، رقعی، عربی. گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

توصیف

مؤلف محترم در این رساله با تقسیم زمین ها به چهار قسم انفال، آباد شده بالعرض، موات بالاصالة و موات بالعرض به بیان حکم هر یک از آنها می پردازد. این کتاب با هدف پاسخ به این سؤال که آیا احیاگر زمین، مالک آن می شود یا خیر؟ به رشته تحریر درآمده است؛ معظم له ضمن تذکر قدمت موضوع در تألیف فقهای شیعه، ضمن ده بند مطالب رساله مزبور را خلاصه می کنند. حضرت استاد خلع ید از تصرف کنندگان زمین را از سوی ولی امر مسلمین، در صورت وجود مصالح، مجاز می دانند. ایشان امکان معامله زمین های آباد شده را به تبع عرصه و بنا جاز می دانند و به استحقاق و اولویت آباد کنندگان؛ تا هنگامی که ویرانی عارض نشده باشد، حکم می کنند.

۱۷. احکام شرعی

ناشر: قم: مؤسسه فرهنگی - انتشاراتی تمهید
تاریخ چاپ: ۱۳۸۲ ش، ۱ جلد، ۱۶۰ ص، رقعی، فارسی.
توصیف

این کتاب در چهار بخش تنظیم یافته: طهارات، عبادات، معاملات و مسائل جدید و نوظهور. استاد معرفت این «رساله عملیه» را به درخواست برخی از علاقه‌مندان نظریات فقهی معظم‌له تألیف کرده‌اند. در این کتاب عمده‌مسائل مورد ابتلای مکلفان عرضه شده است؛ این فقیه مردم‌شناس بر این باورند که وظیفه فقه‌پاسخ به سؤالات و نیازهای اساسی مردم و اجتناب از قروض و تصورات غیر مورد ابتلای آنان است، به همین جهت هر چند به تمام ابواب فقهی در این کتاب پرداخته شده اما حجم رساله عملیه از ۱۶۰ صفحه تجاوز نکرده است.

این فقیه توانا آخرین نظریات فقهی خود را با توجه به نیاز روز و با لحاظ ویژگی‌های سادگی و روانی در کتاب احکام شرعی منعکس کرده‌اند. معظم‌له در پاره‌ای موارد جهت ازدیاد بصیرت و اطلاع خوانندگان، مستندات حکم خود را در ضمن مسأله و یا در پاورقی یادآور شده‌اند. سعی ایشان بر آن است تا فتوایی مخالف مشهور یا اجماع فقه‌نگویند و بر این باورند که رأی جدید حتماً میان بزرگان از فقهای سلف قائلی خواهد داشت. لذا در جای جای کتاب «احکام شرعی» این اقوال را تذکر داده‌اند.

نوآوری‌های این فقیه برجسته در این رساله آمده است. در اینجا به برخی از این موارد اشاره می‌کنیم: ایشان حجم آب «کُر» را معادل دو بیست لیتر می‌دانند، فتوا به طهارت مردار حیوانات و میت انسان داده هر چند لمس میت را موجب غسل می‌دانند، کافر را مطلقاً (چه کتابی و چه غیر کتابی) نجس العین نمی‌دانند و خمر را نجس نمی‌شمرند و عصیر عنبی و تمام الکل‌ها را پاک می‌دانند، ذبح ذابح را اگر از اهل کتاب باشد و یقین به گفتن «بسمله» هنگام سر بریدن حیوان داشته باشیم، پاک می‌دانند. فتوای معظم‌له بر این قرار گرفته که «فضله موش» پاک است هر چند خوردن آن حرام می‌باشد.

وقت نماز را اول وقت می‌دانند و امکان انجام آن را در وقت‌های بعد، از باب ترخیص قلمداد می‌کنند، نماز جمعه، در غیبت امام معصوم (ع) طبق فتوای ایشان

عمل مستحبی است که مسقط از نماز ظهر واجب است، در نماز مسافر، مسافت از در خانه تا محل اقامت در شهر محل مسافرت محاسبه می گردد، قضای عبادات فوت شده طبق اول وقت منجز شدن واجب، محاسبه می گردد بنابراین اگر شخص اول ظهر حاضر بود سپس به مسافرت رفت و نماز ظهر یا عصر از او فوت شد، باید نماز را کامل اعاده کند، البته در مراجعت نماز طبق اکمل افراد واجب قضا می شود یعنی اگر نماز را در مسافرت نخواند تا به محل اقامت یا توطن رسید و نمازش در آنجا قضا شد در اینجا باید نماز را کامل قضا نماید. به نظر ایشان معیار در حد ترخص مخفی شدن مسافر از دیوارهای شهر است نه بالعکس، و در هنگام اشتباه در قبله، نماز به یکی از جهات چهارگانه کفایت می کند و نیازی به خواندن نماز در چهار جهت نیست. طبق فتوای معظم له در مکان های چهارگانه یعنی مکه، مدینه، مسجد کوفه و حائر حسینی، افضل قصد اقامه و خواندن نماز تمام است، در غیر این صورت وظیفه، قصر نماز می باشد. ایشان در مسأله بلوغ، معیار را بلوغ طبیعی می دانند یعنی پسران پس از «احتلام» و دختران پس از اولین عادت ماهانه؛ مگر آنکه این معیار طبیعی از متعارف بگذرد که در این صورت زمان بلوغ در پسران اتمام ۱۵ سال و در دختران اتمام ۱۳ سال می باشد؛ از نظر ایشان زنان تا زمانی که خون بینند حکم حیض را داشته و یائسه نمی شوند و تفاوت میان زنان هاشمیه و غیر هاشمیه را نمی پذیرند؛

ایشان بیع فضولی را خلاف قاعده، بی مدرک و باطل می دانند؛ به نظر وی اجاره عبارت از تملیک عین به منفعت نیست بلکه تملیک ثمن در مقابل واگذاری عین است، در واقع مالک از حق تصرف خودش به طور موقت می گذرد و آن را به مستأجر واگذار می کند. پس حق را به او منتقل می کند نه انتفاع از عین را. معظم له به خلاف مشهور که وقف را «فک الملک» و خارج شدن ملک از ملکیت دانسته اند، وقف را تملیک موقوف می دانند، زیرا ملک بدون مالک نمی ماند در نتیجه اگر مال موقوف از انتفاع افتاد، امکان فروش آن وجود دارد؛ ایشان ضمان را نیز «نقل ذمه الی ذمه» نمی دانند بلکه ضمیمه شدن ذمه ضامن به ذمه مضمون می شمردند. پس با ضمانت ضامن، مسئولیت از دوش مضمون برداشته نمی شود؛ و بالاخره در تمام مباحث مربوط به موارد، دیات و قصاص و... از این نوع فتوای جدید دارند که در عین حال سابقه فقهی در میان فقهای مشهور و اسطوانه های فقهی شیعه دارد.

۱۸. تمهید القواعد

ناشر: نجف اشرف: جامعة النجف الدینیه

سال چاپ: ۱۳۹۰ هـ. ق، ۱۳۵۰ ش، ۱ جلد، ۲۰۵ ص، رقی، عربی.

توصیف

این کتاب در یک مقدمه عمومی و بیست مقدمه اصولی و ۴۳ مسأله فقهی و ۱۷ فرع از فروع قضاء عبادات فوت شده از طرف میت، تنظیم شده است.

این کتاب بحث فقهی عمیق و استدلالی از مسأله قضای عبادات فوت شده در دو جنبه اصولی و فقهی است که مؤلف محقق در آن، میان تعابیر آسان و روان و قوت استدلال جمع و مطالب را همراه با اختصار و ایجاز بیان داشته‌اند.

استاد معرفت در مقدمه کتاب که آن را به حضرت آیت الله العظمی خویی «قدس» اهدا کرده‌اند، ضمن اشاره به آن که ابعادی از مسأله نمازهای فوت شده، نیازمند بازبینی و مطالعه و دقت دارد، بر ارزش نقد علمی و محققانه آرای فقهای بزرگ تأکید می‌ورزند. معظم له ضمن بیست مقدمه مباحث اصولی مربوط به این موضوع را تنظیم کرده‌اند: ایشان اصل اولیه را عدم نیاز عبادات فوت شده به قضا دانسته‌اند و قضا را نیازمند امر جدید شارع مقدس می‌دانند؛ و معتقد به فعلیت تکلیف بر شخص خواب، سهو کننده و غافل می‌باشند. وی کفار را در احکام انتظامی و وضعی مکلف به فروع می‌دانند، اما در معاملات معتقد به اختیار آنها در عمل بر طبق آیین خود یا آیین اسلام هستند و در عبادات نظر به عدم تکلیف آنها دارد.

ایشان مخالفان در مذهب را مکلف به فروع قلمداد می‌کند، البته این گروه در عمل بر طبق مذهبشان رخصت دارند، بنابراین بعد از «استبصار» نیازی به اعاده و قضای آنها ندارند. حضرت استاد، عبادات کودک را مشروع دانسته ضمن مناقشه در ادله مخالفان، موضوع تکلیف را «اشخاص بالغ» اعم از بالغ و غیر بالغ قلمداد کرده‌اند.

این محقق اصولی ضمن تقسیم ارتداد، به ارتداد از کل اسلام و انکار دین و ارتدادی که لازمه داشتن یک عقیده فاسد است، احکام وارده در مورد وجوب قتل، جدایی همسر، تقسیم اموال و... را فقط مخصوص به نوع اول می‌دانند.

ایشان در مقدمه دیگر، به عدم ترتیب بین قضای عبادات فوت شده حکم می‌کنند و تنها به ضرورت ترتیب میان مترتبین در یک روز یعنی ظهر و عصر یا مغرب و عشاء

نظر می دهند.

در نهایت استاد با طرح مسأله امکان جواز انجام مستحبات با وجود قضای واجبات، پرداخته و نظر به جواز این عمل بر اساس اصل و برخی روایات می نمایند. به دنبال این مقدمات، معظم له به بیان ۴۳ فرع فقهی در مورد قضای مطلق عبادات فوت شده و ۱۷ فرع فقهی در مورد قضای از طرف میت پرداخته و با ذکر مستندات به بیان دیدگاه فقهی خود بر اساس روش استدلالی و اجتهادی می پردازند.

۱۹. حدیث لاتعاد، حدیث من زاد فی صلاته

چاپ: قم: چاپخانه مهر

سال تالیف: ۱۳۹۱ هـ.ق، ۱۳۴۹ ش، ۱ جلد، ۱۵۴ ص، رقعی، عربی.

توصیف

این کتاب شامل سه رساله است؛ دو رساله از استاد معرفت با نام های «حدیث لاتعاد» و «حدیث من زاد فی صلاته» و یک رساله از «حدیث لاتعاد» به قلم علامه فشارکی که حضرت استاد معرفت از رساله مرحوم فشارکی در «خلل» اقتباس کرده اند. رساله اول شامل مقدمه ای در اهمیت «حدیث لاتعاد» و در بیست فصل می باشد: نص حدیث، حکومت واقعی حدیث بر ادله اولیه، حکومت بر حدیث لاتعاد، امکان تخصیص حدیث، امتنانی بودن حدیث، رخصت بودن و نه عزیمت، دلالت حدیث بر نفی قضا و اعاده، مورد نظر حدیث، شمول مفهوم خلل به زیاده، شمول حدیث به موانع، شمول حدیث به شرائط اجزا، شمول حدیث به مضطر و مکروه، شمول حدیث به شخص شک کننده و مردد، ارکان نماز در پرتو حدیث لاتعاد، برخی از فروع خلل (شامل پنج مساله) و خاتمه رساله.

رساله دوم در ۱۴ فصل و ده فرع تنظیم شده است: فرق بین مرکب حقیقی و اعتباری، اقسام زیاده در مرکب اعتباری، مقتضای اصل در جزئیت و شرطیت، زیاده منوط به تعدد لحاظ است، عدم اعتبار سنخیت، صدق زیاده مشروط به واقعه، تصویر سه گونه زیاده در نماز، انواع زیاده در نماز، اقتضای اصل اولی در زیاده، عدم فرق میان مانع و قاطع، اصل دوم در مورد زیاده در نماز، حقیقت ترکیب نماز، نسبت بین حدیث «من زاد» و حدیث «لاتعاد»، انواع مرکبات شرعی، ده فرع فقهی و خاتمه رساله.

رساله سوم تلخیص رساله علامه فشارکی در پنج بند است .

حضرت استاد در مقدمه رساله اول ، حدیث لاتعداد را مهم ترین و عام ترین حدیثی شمرده اند که در مسائل مربوط به نماز ، کاربرد دارد . به نظر معظم له ، این حدیث ستون فقرات اغلب فروع مربوط به تصحیح عبادات در هنگام «خلل» در عبادات است .

این فقیه متتبع ، به ذکر پنجاه مسأله از فروع «خلل» در نماز پرداخته و بر اساس حدیث لاتعداد به بررسی حکم شرعی آنها می پردازد .

رساله دوم به بررسی قاعده اقتباس شده از روایت امام باقر و امام صادق (ع) «من زاد فی صلاته فعلیه الاعاده» اختصاص دارد .

ایشان در فصل نهم ، اصل اولیه در زیاده را عدم بطلان نماز می دانند و اعتقاد دارند فرق میان مانع و قاطع اعتباری است نه حقیقی و هر یک از آنها ناقض شرط و اثر مطلوب در نماز هستند .

ایشان با استفاده از مفاد حدیث «من زاد فی صلاته» اصل ثانویه در خصوص نماز را بطلان زیاده عمدی می دانند .

این فقیه توانا در فصل سوم ، ضمن بیان نسبت منطقی میان حدیث «من زاد» و حدیث «لاتعداد» و این که نسبت میان آنها عموم من وجه است ، به تقدّم حدیث «لاتعداد» در مورد اجتماع آنها یعنی «صورت زیاده سهوی در نماز» فتوا می دهند زیرا قائل به «اخص مطلق» بودن حدیث «من زاد» در مورد اجتماع هستند .

معظم له در خاتمه رساله به ده نمونه از فروع فقهی را که حکمش به استناد حدیث «من زاد» روشن می شود ، به شیوه استدلالی مورد بررسی قرار می دهند .

استاد در پایان ضمن اشاره به جریان دستیابی خود به نسخه ای از علامه فشارکی در «خلل» که شامل مباحث ارزنده ای در مورد حدیث لاتعداد است ، خلاصه ای از مطالب اقتباس شده از این رساله را به رشته تحریر در آورده اند .

۱ . نهج البلاغه ، حکمت ۱۴۷ .

۲ . مقدمه کتاب / ۴ .

۳ . همان / ۵ .

۴ . جامعه مدنی ، مقاله اول / ۱۹ .

۵ . همان / ۶۲ .